

УДК 343.851.3

Остапчук Л. Г.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та криминології, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ШТРАФУ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано основні проблеми Кримінального кодексу України (2001 р.) в аспекті вдосконалення практики застосування покарання у виді штрафу. Вивчено низку судових справ щодо застосування покарання у виді штрафу до осіб, винних у вчиненні злочинів невеликої тяжкості. Аргументовано необхідність призначення покарання у виді штрафу з урахуванням тяжкості вчиненого злочину, майнового становища засудженого та його сім'ї, а також суми заробітної плати або іншого доходу засудженого.

Ключові слова: штраф, уповноважений орган пробації, сукупність вироків, сукупність злочинів, судова практика.

Постановка проблеми. Останніми роками кримінально-правова політика в Україні орієнтована на більш гуманне ставлення до осіб, визнаних судом винними у вчиненні злочинів. Свідченням цього стала ратифікація Україною низки міжнародних документів, спрямованих на розширення заходів альтернативних позбавленню волі, одним з яких є штраф.

В умовах реформування кримінально-виконавчої системи, що було розпочато з проголошенням незалежності України й триває дотепер, підвищується актуальність проведення комплексного дослідження проблемних аспектів застосування та виконання покарання у виді штрафу в Україні.

Мета статті. Поповнення наукових знань у сфері правової регламентації застосування та виконання покарання у виді штрафу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науковій літературі дослідженням покарання у виді штрафу займалися такі вчені, як: Багрій-Шахматов Л. В., Бажанов М. І., Гальперін І. М., Козирева В. П., Міхлін А. С., Сташис В. В. та ін. Однак значна кількість невирішених питань залишилась поза увагою зазначених науковців.

Виклад основного матеріалу. Дослідження правових джерел, у яких закріплюється порядок застосування покарання у ви-

ді штрафу, варто розпочати з розгляду Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Так, відповідно до ст. 65 КК України суд повинен призначити покарання як у межах, установлених у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за вчинений злочин, так і відповідно до положень Загальної частини КК та з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого злочину, особи винного та обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання.

Нормою Загальної частини КК України, що визначає поняття та правила застосування цього виду покарання, є ст. 53, згідно з якою штраф – це грошове стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині КК, з урахуванням положень частини другої цієї статті. Розмір штрафу визначається судом залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану винного в межах від 30 до 50 000 н.м.д.г., якщо статтями Особливої частини КК не передбачено вищого розміру штрафу. Положення ч. 5 цієї статті, що регулюють порядок заміни несплаченої суми штрафу покаранням іншого виду, розраховують таку заміну, виходячи з неоподатковуваного мінімуму доходів громадян. Тобто кримінальний закон сформульовано однозначно, він чітко і послідовно вказує на єдиний вимір розміру покарання у виді штрафу – неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Згідно з «Перехідними положеннями» Податкового кодексу (п. 5 підрозділу 1 розділу XX), якщо норми інших законів містять посилення на неоподатковуваний мінімум доходів громадян, то для цілей їх застосування використовується сума в розмірі 17 грн, крім норм адміністративного та кримінального законодавства у частині кваліфікації адміністративних або кримінальних правопорушень, для яких сума неоподатковуваного мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної п. 169.1.1, п. 169.1 ст. 169 розділу IV цього кодексу для відповідного року. Отже, наявне неоднакове застосування однієї і тієї самої норми права, передбаченої законом про кримінальну відповідальність, зумовлює на практиці ухвалення різних за змістом судових рішень. Відповідно, під час призначення покарання у виді штрафу у розмірі, передбаченому санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК,

цей розмір визначається у певній кількості неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, установленого законодавством на час постановлення вироку, з визначенням його у грошовій сумі, здійснивши перерахування розміру у гривнях, виходячи з вимог закону щодо визначення суми одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

Також під час вирішення питання про призначення покарання за сукупністю злочинів відповідно до положень ст. 70 КК суд, беручи до уваги вимоги статей 65–69, 103 КК, повинен призначити покарання окремо за кожний зі злочинів, що утворюють сукупність, а потім визначити остаточне покарання або шляхом поглинання менш суворого покарання більш суворим, або шляхом повного чи часткового складання призначених за окремі злочини покарань. Зазначений порядок стосується як основних, так і додаткових видів покарань. Зауважимо, що покарання у виді штрафу і позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, призначені як основні, складанню з іншими видами покарань не підлягають. Призначені за злочини, що входять у сукупність, додаткові покарання різних видів приєднуються до остаточного призначеного основного покарання і виконуються самостійно (ч. 4 ст. 72 КК). Зі змісту закону вбачається, що призначення покарання за сукупністю злочинів проходить дві стадії: 1) суд призначає покарання окремо за кожен злочин; 2) суд призначає остаточне покарання за їх сукупністю. Іноді у справі встановлено, що винний вчинив новий злочин у період відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК). За таких обставин спочатку призначається покарання за сукупністю злочинів (ст. 70 КК), а потім за сукупністю вироків (ст. 71 КК). Відповідно існують непоодинокі випадки порушення визначених законом правил призначення покарання. Так, вирок Луцького міськрайонного суду від 1 жовтня 2012 р. С. (раніше засуджений вироком цього ж суду від 15 жовтня 2009 р. за злочини, передбачені ч. 1 ст. 204, ч. 3 ст. 204, ч. 2 ст. 216, ст. 75 КК, – до п'яти років позбавлення волі з конфіскацією товарів, промаркованих підробленими марками, з випробувальним строком на три роки), за злочини, передбачені ч. 3 ст. 204 КК, призначено покарання – шість років позбавлення волі з вилученням та знищенням вироблених товарів і конфіскацією обладнання для їх виготовлення;

ч. 2 ст. 216 КК – штраф у розмірі 51 тис. грн з конфіскацією промаркованих підробленими марками товарів [1]. При цьому без призначення покарання за сукупністю злочинів відповідно до ст. 70 КК суд відразу на підставі ст. 71 КК за сукупністю вироків шляхом приєднання до покарання, призначеного за ч. 3 ст. 204 КК, за цим вироком приєднав частину невідбутого покарання у виді шести місяців позбавлення волі за вироком від 15 жовтня 2009 р. та остаточно визначив покарання у виді шести років шести місяців позбавлення волі з вилученням і знищенням вироблених товарів та з конфіскацією обладнання для її виготовлення. Відповідно до ч. 3 ст. 72 КК основне покарання у виді штрафу суд постановив виконувати самостійно. Зазначений вирок щодо С. ухвалою Апеляційного суду Волинської обл. від 7 грудня 2012 р. скасовано лише на підставі неповноти судового слідства. Повертаючи справу на новий судовий розгляд, колегія суддів судової палати з розгляду кримінальних справ апеляційного суду не звернула уваги на те, що покарання С. обрано з порушенням вимог статей 70, 71 КК. Відповідно до ст. 33 КК сукупністю злочинів визнається вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини цього Кодексу, за жоден з яких її не було засуджено. Так, вироком Локачинського районного суду Волинської обл. від 29 травня 2012 р. Б. за вчинення двох тотожних злочинів, що кваліфікуються за одним і тим же законом, двічі за ч. 1 ст. 204 КК призначено покарання у виді штрафу розміром 17 тис. грн. На підставі ч. 1 ст. 70 КК за сукупністю злочинів шляхом часткового складання призначених покарань остаточно призначено штраф у розмірі 20 тис. грн з конфіскацією незаконно виготовленої продукції. Апеляційний суд Волинської обл. виправив помилку суду першої інстанції шляхом зміни вироку, визнавши зайвою додаткову кваліфікацію за ч. 1 ст. 204 КК, і призначив Б. покарання у виді штрафу в розмірі 17 тис. грн. З вироку також виключено застосування до засудженої ч. 1 ст. 70 КК. Вироком Жовтневого районного суду Миколаївської обл. від 11 грудня 2012 р. Л. за злочин, передбачений ч. 3 ст. 212 КК, призначено покарання у виді штрафу розміром 2 млн 974 тис. 364 грн 45 коп. з позбавленням права обіймати керівні посади на підприємствах, організаціях усіх форм власності строком на два

роки, з конфіскацією всього належного майна; за ч. 1 ст. 366 КК – покарання у виді обмеження волі строком на один рік шість місяців з позбавленням права обіймати керівні посади на підприємствах, організаціях усіх форм власності строком на один рік шість місяців; за ч. 3 ст. 358 КК – у виді обмеження волі строком на один рік шість місяців [1]. На підставі ч. 1 ст. 70 КК шляхом часткового складання покарань остаточно призначено покарання у виді штрафу в сумі 2 млн 974 тис. 364 грн 45 коп. з позбавленням права обіймати керівні посади на підприємствах, організаціях усіх форм власності строком на три роки, з конфіскацією всього належного їй майна та обмеженням волі строком на два роки. На підставі ст. 75 КК Л. звільнено від відбування призначеного їй покарання у виді обмеження волі з випробуванням на два роки, з покладанням на неї обов'язків відповідно до пунктів 2, 3, 4 ст. 76 КК. Судом також постановлено стягнути із засудженої на користь держави матеріальну шкоду. Вносячи зміни у зазначений вирок Жовтневого районного суду, колегія суддів судової палати в кримінальних справах Апеляційного суду Миколаївської обл. вказала, що суд неправильно застосував кримінальний закон (статті 70, 75 КК), призначивши остаточно покарання за сукупністю злочинів і подальшого звільнення Л. від основного покарання у виді обмеження волі з випробувальним строком, а також порушив вимоги ч. 3 ст. 5 КК, оскільки застосував усі положення нового закону – як ті, що пом'якшують, так і ті, що посилюють кримінальну відповідальність, а тому неправильно визначив розмір штрафу за ч. 3 ст. 212 КК у редакції Закону, який набрав законної сили 17 січня 2012 р. З огляду на це ухвалою Апеляційного суду Миколаївської обл. від 5 березня 2013 р. вирок щодо Л. змінено в частині призначення покарання і постановлено вважати її засудженою за ч. 3 ст. 212 КК до покарання у виді штрафу в розмірі 17 тис. грн з позбавленням права обіймати керівні посади на підприємствах, організаціях усіх форм власності строком на два роки; за ч. 1 ст. 366 КК – до одного року шести місяців обмеження волі з позбавленням права обіймати керівні посади на підприємствах, організаціях усіх форм власності строком на один рік шість місяців; за ч. 3 ст. 358 КК – до одного року п'яти місяців обмеження волі. На підставі ч. 1 ст. 70 КК за сукупністю злочинів, передбачених ч. 3 ст. 212,

ч. 1 ст. 366 КК, ч. 3 ст. 358 КК, шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим Л. постановлено вважати засудженою до одного року шести місяців обмеження волі з позбавленням права обіймати керівні посади на підприємствах, організаціях усіх форм власності строком на два роки зі звільненням на підставі ст. 75 КК від відбування призначеного їй основного покарання у виді обмеження волі з випробуванням на два роки, з покладанням на неї обов'язків відповідно до пунктів 2, 3, 4 ст. 76 КК [1].

Ось ще один приклад одночасного призначення майнових покарань, наведений авторами узагальнення Апеляційного суду Полтавської обл. Вироком Крюківського районного суду м. Кременчук Полтавської обл. від 1 березня 2012 р. П. за злочини, передбачені ч. 3 ст. 212, ч. 1 ст. 366 КК, на підставі ч. 1 ст. 70 КК призначено остаточне покарання у виді штрафу в сумі 340 тис. грн з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з обчисленням і нарахуванням податків, на строк три роки, з конфіскацією усього належного йому майна. Ухвалою Апеляційного суду Полтавської обл. від 19 червня 2012 р. вирок залишено без змін. Проблема одночасного призначення декількох видів майнових покарань є не новою і для науки кримінального права. Отже, на нашу думку, за один злочин не може бути встановлено більш ніж одне майнове покарання, оскільки це неминуче призведе до неможливості виконання вироку. Відповідно до вимог чинного законодавства у разі вчинення засудженим протягом випробувального строку нового злочину суд призначає йому покарання за правилами, передбаченими статтями 71, 72 КК.

Також, виходячи з положень ч. 2 ст. 75 КК та змісту ч. 3 ст. 78 КК, у разі вчинення особою під час випробувального строку нового злочину суди мають розцінювати це як порушення умов застосування ст. 75 КК про звільнення від відбування покарання з випробуванням і призначити покарання за сукупністю вироків на підставі ст. 71 КК. У таких випадках повторне звільнення від відбування покарання з випробуванням є неприпустимим. У разі засудження особи за злочин, вчинений в період випробувального строку за попереднім вироком, визначеним у порядку статей 75, 79, 104 КК, та призначення покарання, яке згідно з ч. 3 ст. 72 КК за сукупністю вироків складанню з іншими

видами покарань не підлягає, суд, незважаючи на це, має застосувати вимоги ст. 71 КК і визначити за сукупністю вироків таке остаточне покарання, яке має бути більшим як від покарання, призначеного за новий злочин, так і від невідбутої частини покарання за попереднім вироком. У такому випадку суд визначає остаточне покарання у виді сукупності невідбутої частини покарання за попереднім вироком та покарання за новим вироком, ухваливши рішення про їх самостійне виконання. Пленум Верховного Суду України у п. 26 Постанови № 7 роз'яснив, що коли особа була засуджена до позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання з випробуванням (статті 75, 104 КК) або була звільнена від відбування позбавлення волі умовно-достроково (статті 81, 107 КК) і в період випробувального строку або строку умовно-дострокового звільнення вчинила новий злочин, суд зобов'язаний визначити остаточне покарання у виді позбавлення волі й тоді, коли останнім за часом вироком призначаються більш м'які види покарання. Апеляційний суд Рівненської обл. в узагальненні навів приклад, який свідчить про помилки, що допускають суди з цих питань. Наприклад, Особа, раніше засуджена за злочин, передбачений ч. 3 ст. 185 КК, до позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК, в період випробувального строку знову вчинила корисливий злочин. Суд Костопільського району Рівненської обл. вироком від 18 травня 2012 р. Особі за злочин, передбачений ч. 2 ст. 185 КК, призначив покарання із застосуванням ст. 69 КК у виді штрафу в розмірі 595 грн і не визначив остаточне покарання за сукупністю вироків, у тому числі не призначивши покарання у виді реального позбавлення волі. Такі приклади порушення вимог ст. 75 КК, обов'язковою умовою якої є невчинення засудженим протягом випробувального строку нового злочину і виконання покладених на нього обов'язків, є непооднокими у судовій практиці місцевих судів Рівненської обл. При цьому суди, посилаючись на ч. 3 ст. 72 КК, помилково визнають, що в разі вчинення особою нового злочину під час випробувального строку і призначення за новий злочин покарання у виді штрафу, покарання за попереднім вироком і нове покарання складанню не підлягають і виконуються самостійно, а тому ст. 71 КК не застосовується і попереднє покарання у виді позбавлення чи об-

меження волі зі звільненням від відбування покарання з випробуванням не може замінюватись на реальне позбавлення чи обмеження волі. Слід зауважити, що відповідно до ч. 2 ст. 70 КК у разі складання покарань остаточне покарання за сукупністю злочинів визначається в межах, встановлених санкцією статті (частини статті) Особливої частини КК, що передбачає більш суворе покарання. При цьому суд визначає, яке з покарань, призначених за окремі злочини, є більш суворим, виходячи з його виду, – якщо покарання різних видів, чи з його розміру, – якщо покарання одного виду.

Висновки. Отже, покарання у виді штрафу є майновим видом покарання, каральний вплив якого спрямований на фінансові інтереси засудженого. Штраф є покаранням, де застосування засобів виправлення виключається, саме з цієї причини призначення штрафу має визначатися, у першу чергу, не категорією вчиненого злочину, а ступенем кримінальної ураженості особи, яка його вчинила. Відповідно обсяг карального впливу покарання у виді штрафу безпосередньо пов'язаний з його розміром.

Список використаних джерел

1. Аналіз судової практики щодо виконання покарання у виді штрафу. *Вісник Верховного Суду України*. Київ. 2015. № 6 (178). С. 13–22.
2. Кримінальний кодекс України: наук.-практ. комент. / за заг. ред. Мельника М. І., Хавронюка М. І. Київ: Каннон, А.С.К., 2003. 1104 с.
3. Кримінально-виконавче право України: підручник / Джужа О. М., Богатирьов І. Г., Колб О. Г. та ін.; за заг. ред. проф. Джужи О. М. Київ: Атіка, 2010. 752 с.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених: Закон України від 07.09.2016 № 1492-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 43. Ст. 736.

Остапчук Л. Г.

ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ ИСПОЛНЕНИЯ НАКАЗАНИЯ В ВИДЕ ШТРАФА В УКРАИНЕ

В статье проанализированы основные проблемы Уголовного кодекса Украины (2001 г.) в аспекте усовершенствования практики применения наказания в виде штрафа. Изучено ряд судебных дел по применению наказания в виде штрафа относительно лиц, виновных в совершении преступлений небольшой тяжести. Аргументирована необходимость назначения наказания в виде штрафа с учетом тяжести совершенного преступления, имущественного

положения осужденного и его семьи, а также суммы заработной платы или иного дохода осужденного.

Ключевые слова: штраф, уполномоченный орган пробации, совокупность приговоров, совокупность преступлений, судебная практика.

Ostapchuk L. H.

PROBLEMATIC ASPECTS OF PUNISHMENT IN FORM OF PENALTY EXECUTION IN UKRAINE

Main problems of Criminal Code of Ukraine (2001) in the aspect of improving practice of punishment in form of penalty application are analyzed. Series of lawsuits, concerning application of punishment in form of penalty towards persons, who are guilty in crimes of minor gravity, are examined. The necessity of award of punishment in form of penalty, according to the severity of committed crime, convict and his family's financial position and the sum of convict's salary or the other income, is grounded.

Thus, the punishment in the form of a fine is a property type of punishment which punitive influence is directed at the financial interests of the convicted person. Fine is a punishment where the usage of remedies is excluded, precisely for this reason the purpose of the fine must be determined, first of all, not by the category of committed crime, but by the degree of the person's who committed it, criminal damage. Accordingly, the amount of punitive effects of punishment in form of fines is directly related to its size.

Key words: penalty, authorized probation body, complex of judgements, complex of crimes, judicial opinion.

УДК 343.8

Дем'яненко Ю. О.,

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів;

Олефір Л. І.,

викладач кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів;

Михайлова Т. С.,

курсант 132 навчальної групи,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПОСТПЕНІТЕНЦІАРНОГО СУПРОВОДУ В СИСТЕМУ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

У статті викладено результати дослідження зарубіжного досвіду підготовки засуджених до звільнення з місць позбавлення волі. На основі використаних джерел розкрито поняття «пенітенціарна пробація», охарактеризовані основні функції і завдання органу пробації, а саме: вирішення питань, які вини-